

“HOMO SOVIETICUS” IN MODERN UKRAINIAN HISTORIOGRAPHY

Kahanov Yu. O.

INTRODUCTION

The formation of views among Ukrainian scientists on the transformation of personality in the realities of the post-Stalin era took place within the conditions somewhat different from the Western or Russian cases. The renaissance of the Ukrainian state has raised the question of the study of “white” spots and frankly forged pages of national history. The main topics of historical research were aimed at the Cossacks period, the Ukrainian National Democratic Revolution (1917–1921), the Holodomor (1932–1933) and the mass repressions of the 1930s, the Ukrainian liberation movement of World War II, etc. From the Soviet period, the focus of attention was primarily on the Stalinism era. The period of 1953–1991 remained on the margins. Ukrainian science had to go through its own “re-Stalinization” of modern history.

1. Public consciousness of the inhabitants of the post-Stalin USSR in historiography

Only in the early 2000s there emerged dedicated studies on the mass consciousness of the citizens of the post-Stalin Ukrainian Soviet Socialist Republic (Ukrainian SSR). In 2006 the articles, dedicated to the outlook of citizens of Ukraine during the ‘thaw’ period, were published. These were the first articles, written by Mykola Bregeda, postgraduate student of the Chair of Ukrainian History at Poltava State Pedagogical University. In his opinion, the destalinization process had a huge impact on public consciousness since it contributed to breaking down numerous stereotypes of the Stalinism era. The author outlined the specifics of changes in the outlook of the key social groups: peasants, working people, intellectuals, security workers, establishment. As his work shows, the proliferation of critical attitude, amid destalinization backdrop, towards the current authorities headed by M. Khrushchev and freer interpretation of the facts of the authority’s abuse during Stalin’s “cult of personality” have become an unexpected challenge for USSR power elites¹.

¹ Брегед М. Суспільно-політичні настрої української інтелігенції після XX з’їзду КПРС. *Наукові записки ВДПУ імені М. Коцюбинського. Історія*. Вінниця, 2006. Вип. 11.

In 2007 Vasyl Zemlyuk, researcher of Chernivtsi National University, defended his thesis work on the political identity of the citizens of Ukrainian SSR during 1960s–1980s. In the author’s opinion, political identity is manifested in the individual’s sense of belonging to a particular group (party, movement, ideological trend, etc) and/or identifying oneself with a particular political position². As a result of a purposeful state policy of inculcating communist values, the characteristic traits of the citizens of Ukrainian SSR were “almost complete sense loss of identity as a subject of history, master of his own destiny; political nihilism; inferiority, conformism; marginalism; indifference to civil-political rights, ambivalence (dissociation of personality, duality); ultimate obedience to authorities; life according to the principles: ‘it is no business of mine...’, ‘slow and easy wins the race’, etc; paternalism; incredulous attitude towards authorities and leaders; low level of political culture, political limitations. A greater part of the population was characterized by social apathy, passivity, opportunism, treating political actions as formal rituals, legal nihilism”³.

The reaction of Ukraine citizens to the death of Stalin attracted the attention of Vasyl Shvidkiy, a senior researcher at the Institute of History of Ukraine of NASU. Quite rightly, he identifies it as a key factor in the evolution of public consciousness in the early 1950s and highlights the difference in the assessment of this event by representatives of different social groups (establishment, peasants, working people, intellectuals). At the same

С. 275–279 ; Брегеда М. Оцінка населенням Наддніпрянщини доповіді М. Хрушова “Про культ особи та його наслідки” на XX з’їзді КПРС. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: наукові записки РДГУ*. Рівне, 2006. Вип. 10. С. 40–44 ; Брегеда М. Особливості суспільної свідомості населення радянської України після смерті Й. Сталіна. *Історична пам’ять*. Полтава, 2006. № 2. С. 97–104 ; Брегеда М. Ставлення українського населення до курсу на соціальну переорієнтацію економіки держави (1953 рік). *Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету*. Запоріжжя, 2006. Вип. 20. С. 257–262 ; Брегеда М. Ставлення населення радянської України до усунення М. Хрушова від влади. *Емінак*. 2007. № 1. С. 61–67 ; Брегеда М. Ставлення населення Української РСР до процесу десталінізації (1953–1964 роки) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Миколаїв, 2009. 20 с. ; Брегеда М. В. Процес десталінізації і суспільні настрої українського населення у 1953–1964 рр. : монографія. Миколаїв : Гліон, 2010. 186 с.

² Землюк В. П. Політична ідентичність в Україні в період кризи “розвинутого соціалізму” і здобуття державної незалежності : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Київ, 2007. С. 7 ; Землюк В. Соціально-економічні чинники трансформації політичної ідентичності в Україні в роки “перебудови”. *Гілея: науковий вісник*. 2007. Вип. 9. С. 175–186 ; Землюк В. Особливості політичної свідомості українського суспільства (1985–1991 рр.). *Вісник Прикарпатського університету. Політологія*. Івано-Франківськ, 1995. Вип. 2–3. С. 13–18.

³ Землюк В. П. Політична ідентичність в Україні в період кризи “розвинутого соціалізму” і здобуття державної незалежності : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Київ, 2007. С. 12.

time, the author's hardly critical attitude towards the mood of the population of the Republic is surprising. In spite of the fact that this data wasn't intended for a wide public, it also didn't entirely reflect the full palette of public sentiment⁴.

Yurii Kolesnyk, a professor of the Cherkasy State University, made a significant contribution to the study of the role of the media as an instrument for spreading communist ideology. He focused on the functioning of the Ukrainian SSR periodicity during the post-Stalin era and defined key methods of influence of the authorities on the public consciousness:

1) name-calling – using blatantly negative terms for characterizing people and events ('pests', 'enemies', 'agents');

2) 'glowing generality' – attributing generic names with a positive connotation to specific people or organizations ('dear Party', 'Father-Lenin', 'fraternal peoples');

3) 'transfer' – the positive side was the imperceptible distribution of the authority of a person/social institution to people or organization to be supported (Lenin Komsomol, 'Children of October'), negative side – to associate with persistent repellent images ('Hitler's survivors');

4) 'plain folks' – showcasing authorities as a part of common people;

5) 'catch questions' – using deformed logic for shaping up necessary conclusions, etc.⁵

Natalia Gordina, a researcher from Chernihiv, completed her thesis work on "Social-political attitudes of the Ukrainian SSR population under the "perestroika" period (1985–1991)". According to her observations, the period of Mikhail Gorbachev's rule became a time of fundamental changes in the minds of Ukrainian people. If during 1985–1986, the mood of apathy and state abstention dominated by inertia, declaration of 'glasnost' shattered the taboo on discussing acute social-economic, and later political issues. As a result, society is starting to be rapidly politicized. The traditional social

⁴ Швидкий В. Подія як фактор впливу на поведінку та свідомість громадян в Україні (1953 р.). *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика*. Київ, 2011. Вип. 16. С. 83–98 ; Швидкий В. Подія як фактор впливу на поведінку та свідомість громадян в Україні (1953 р.). *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика*. Київ, 2012. Вип. 17. С. 167–185.

⁵ Колісник Ю. В. Формування суспільної свідомості журнальною періодикою УРСР (1950–1980 рр.): монографія. Черкаси : ПП Чабаненко, 2008. 290 с. ; Колісник Ю. Дитячо-юнацька преса УРСР та її роль у формуванні суспільної свідомості. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. 2011. Вип. 1. С. 75–84 ; Колісник Ю. В. Журнальна періодика УРСР (1950–1980 рр.) у формуванні суспільної свідомості : автореф. дис. ... д-ра наук із соц. комунікацій : 27.00.04. Київ, 2013. 36 с. ; Колісник Ю. Маніпулятивний вплив журнальної періодики УРСР на свідомість громадян. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. 2015. Вип. 5. С. 278–295.

contract of the late Soviet times – “silence in exchange for a minimum of material goods” was destroyed⁶.

The monograph of Donetsk scientist Olena Styazhkina “A Citizen in the Soviet province: Mastering the Language” turned out to be a real event in the Ukrainian academic discourse “homo sovieticus”. The researcher suggested an original vision for citizen’s life in the Donbass during Soviet times, showing it as a merger of peasant and urban traditions, different cultures and mentalities. What is important is to call not to treat a Communist “newspeak” solely as a way of stultification of the people or a pass to the world with better material goods. O. Styazhkina states: “The verbal codes of the soviet language “extended their hand” to those who wanted to change and change their way of life. This language, sometimes ugly, bureaucratic, forked, still had the kind of meanings that people were expecting. These meanings were shaped up around the desire for justice (it should be noticed, that the desire for mercy is what people often call the desire for justice”⁷.

Manifestations of Soviet identity in the south of Ukraine became the subject of study by Zaporizhzhia scholar Tatiana Moldavska. Based on dozens of oral histories recorded in Zaporizhzhia, Mykolaiiv, Kherson and Odessa regions, she reproduced the system of values of the “Soviet citizen”:

- 1) assessment of the Soviet system as an order, discipline, “strong hand”;
- 2) acceptance of political terror as given, without which the country cannot exist;
- 3) sharp negative evaluation of democracy and free speech;
- 4) a negative attitude towards actualization of the topics related to Holodomors, World War II, repressions;
- 5) justification of existence of nepotism, careerism, bureaucratization during the USSR era – “it could not have been otherwise”;
- 6) pronounced paternalistic expectations of the state and authorities⁸.

⁶ Гордіна Н. Реакція населення УРСР на політику керівництва СРСР щодо активізації “людського фактору” (квітень 1985–1986 рр.) *Науковий вісник Чернівецького університету. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини*. 2010. Вип. 514–515. С. 202–205 ; Гордіна Н. Вплив політики гласності на формування настроїв населення УРСР (1986–1991). *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Історія*. 2010. Вип. 100. С. 6–10 ; Гордіна Н. О. Суспільно-політичні настрої населення УРСР в умовах “перебудови” (1985–1991 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Київ, 2012. 15 с.

⁷ Стяжкіна О. В. Людина в радянській провінції : освоєння (від)мови. Донецьк : НОУЛДЖ, 2013. 295 с.

⁸ Молдавська Т. Радянська ідентичність та її вплив на формування сучасних суспільних стереотипів людей похилого віку : (за матеріалами усно історичних джерел Півдня України). *Наукові записки [Національного університету “Острозька академія”]. Культурологія*. 2013. Вип. 12, ч. 2. С. 38–48.

Changes in the mass consciousness of Ukrainians of the post-Stalin era are studied by Nadiya Kindrachuk, a scientist at Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. In her opinion, the process of constructing Soviet identity was conducted in conjunction with an erosion of Ukrainian national consciousness and culture. During 1950–1980 the course of propagation of the atheistic worldview, based on communist dogmas, continued to be incorporated, the manifestations of Ukrainian identity in the environment of the humanitarian intelligentsia were persecuted. Instead, the mass media, controlled by the government, shaped up a loyal value-based model of the information space. It was based on strict control over the content of print media and broadcast programs, impatience of views, which differed from the official point of view, prevention of negative evaluations of the authorities and communist ideology, blurring of national symbols and feelings⁹.

2. The philosophical and cultural dimensions of the Ukrainian discourse of the “Soviet man”

The philosophical and cultural dimensions of the Ukrainian discourse on the “Soviet citizen” focused mainly on identifying their intrinsic characteristics in general, without raising the question of republican specificity. Kharkiv researcher Iryna Mukhina set a goal to figure out the system of values of the Soviet society. According to her statements, Soviet educational and cultural space was shaped up as a result of mixing up two social forces: radical intellectuals and the ones, who came from working – peasant masses. From the late 1930s, the second force became dominant, which marked the massification of USSR cultural space. The leading ideas, on which shaping up of the “New Man” was based, were the following: justice in the form of elimination of human exploitation by man; unity in the form of proletarian solidarity; collectivism as a basis of social life and building up an

⁹ Кіндрачук Н. М. Протистояння радянської та української національної ідентичності в період створення і впровадження нової радянської обрядовості (60–70-ті рр. ХХ ст.). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя, 2015. Вип. 44, т. 1. С. 273–276 ; Кіндрачук Н. М. Радянські засоби масової інформації як ідеологічне знаряддя руйнації національної ідентичності українців: кінець 50-х–70-ті рр. ХХ ст. *Література та культура Полісся*. Ніжин, 2016. Вип. 83. С. 90–97 ; Кіндрачук Н. М. Непримиренність радянської ідеології з українською національною ідеєю в історичній науці УРСР протягом 60-х–70-х рр. ХХ ст. *Інтелігенція і влада* : зб. наук. пр. Одеса, 2016. Вип. 34. С. 111–122 ; Кіндрачук Н. М. Боротьба радянської влади з ідеологією “українського буржуазного націоналізму” в історичній науці УРСР протягом 70-х рр. ХХ ст. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя, 2016. Вип. 46. С. 282–285.

ideal society where happiness, goodness, prosperity and inexhaustible forces of science, education, and culture prevail¹⁰.

In our opinion, the researcher described only the declarative part of the Communist personality project. Referring from official documents to the practice of upbringing the masses by the Soviet system, there is a great gap between the proclaimed and the real goals of shaping up a “New Man”. The biographies of dissidents and human rights activists, who seemed to meet the criteria of a “real Soviet citizen” can serve as a case study: convinced, politically active, stand for equality and democracy, fight for the implementation of the main theses of the USSR constitution. While in practice, they were severely persecuted for their unwillingness to suppress social problems and criticism of the authorities.

Olena Levchenko, a researcher at Kyiv National University of Culture and Arts, based on the materials of cinema and theater, studied the impact of artistic culture on the mass consciousness of the USSR citizens. She suggested the view of Soviet culture as an encrypted text, which requires reading and has unexpected forms: *lubok* (folk forms of the art, brought to “high” art during massification), social order (a mechanism of the relations facilitation artist – authorities – society), terror (extreme mechanism of culture facilitation), etc. The USSR cinema and theater performed the role of the world picture compilers for enormous masses of people, who experienced a transition from an agricultural to an industrial society. The models they suggested were a common denominator between the expectations of the masses, authorities’ interests and a creative search for cultural figures¹¹.

Mary Stolyar, a philosopher at Chernihiv National Pedagogical University, studied the culture of laughter in Soviet society, which in the writings of the author appears as a powerful form of human resistance to the ideological pressure of the totalitarian regime. The main confrontation vectors turned out to be humanism as a denial of the class approach (revival of human values in contradiction to narrow political), moral denial of the morality (derision of

¹⁰ Мухіна І. Г. Вплив освіти та культури на формування радянського менталітету. *Вісник Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Філософія*. 2012. Вип. 38. С. 143–149 ; Мухіна І. Г. Ціннісні домінуючі радянського освітньо-культурного простору: монографія. Харків : Майдан, 2013. 365 с. ; Мухіна І. Г. Ціннісні аспекти радянського освітньо-культурного простору: актуальність дослідження. *Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого. Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2014. № 3. С. 70–76 ; Мухіна І. Г. Експлікація радянського освітньо-культурного простору: об’єкти та елементи дослідження. URL: <http://journals.urau.ua/index.php/2312-1947/article/download/28021/24986>.

¹¹ Левченко О. Г. Масова свідомість і художня культура. Динаміка взаємодії у тексті радянської культури (за матеріалами театру і кіно) : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.04. Київ, 2003. 19 с.

party moralizing), spiritual and moral as opposition to material and pragmatic (unlike Soviet ideology of the 1980s, which considered the main goal of meeting the material needs of people, the comedy genre pointed up spiritual values: friendship, love, respect), individualism against conformism (opposition of individual happiness to the practice of adjusting to the authorities requirements), creativity as an alternative to stagnation, and realism as a way to curb political myths¹².

There was an attempt to rethink the festive and ritual culture of the Soviet era through the prism of mundanity history, indicated by the studies of Oksana Penkova, Olha Tevikova¹³.

Olena Nevmerzhitska, a scientist at the Drohobych State Pedagogical University of Ivan Franko, suggested the periodization of the development of the ideal of human in Marxist ideology. According to it, the main stages of Marxism evolution in the territory of the Russian Empire and the USSR were:

1) clandestine marxism with the ideal of a physically and spiritually evolved personality who has a materialistic outlook and is able to put into practice revolutionary ideas;

2) The Bolshevik vision of communism, supported by adamant revolutionary, who has a developed class consciousness, diligence, belief in a “bright future”;

3) Stalinist version of Marxism-Leninism focused on shaping up a person of socialist labor, educated and qualified, for whom the interests of the state and party are a priority¹⁴.

Obviously, the suggested periodization lacks a post-Stalinist version of communist ideology with its thesis on a “state of the whole people”, “consumer turn”, and a direct approaching the communism. Unfortunately, other studies with a similar area of research did not develop this periodization for 1953–1991¹⁵. It remains to be stated that this is a prospective subject for further research in the field of social philosophy and the history of pedagogy.

¹² Столяр М. Б. Сміхова культура тоталітарного суспільства: сутність, форми, механізми дії (на прикладі радянських культурних практик) : автореф. дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.04. Харків, 2013. 33 с. ; Столяр М. Радянська сміхова культура як форма моральнісного протистояння тоталітаризму. *Гілея: науковий вісник*. 2013. № 73. С. 266–268.

¹³ Пенькова О. Б. Традиції, свята та обрядовість населення Східної України в 1960-ті – середині 1980-х рр.: державна політика й повсякденне життя : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Донецьк, 2006. 20 с. ; Тевікова О. В. Обрядовість населення України періоду хрущовської “відлиги” (1953–1964 рр.). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя, 2012. Вип. 34. С. 101–105.

¹⁴ Невмержицька О. Соціалізм і аксіологічне становлення особистості. *Педагогічний дискурс*. 2014. Вип. 16. С. 129–134.

¹⁵ Залужна А. Людиновимірність культури у філософському дискурсі “пізнього радянського марксизму”. *Наукові записки Національного університету “Острозька*

The philosopher Oksana Demura attempted to apply the theoretical advances in psychoanalysis, neo-Kantianism and structuralism to determine the foundations of Soviet culture. She concluded, that the culture of the totalitarian era was based on several key archetypes (enemy – comrade, friend – foe, war – peace), which primitivized social morality and shaped a common person’s qualities such as exclusion, rationalization, “one-dimensionality”. The Soviet regime interpreted key aesthetic categories at its own discretion and distributed them among the population through an extensive propaganda system. The heroic was considered as the primary meaning of human life, the beautiful – as a correspondence to socialism ideals, the tragic – as a collision of opposing social forces, the sublime – as the scientific and technical transformation of the world and communism’s spread, the ugly – as the image of foe and anticommunism’s ideas. The author suggested the interpretation of Soviet reality as a sphere of special cultural practices similar to religious ones (mausoleum with V. Lenin’s body as a place of pilgrimage, acceptance into octobrists/pioneers/komsomol members/party members as a rite of initiation, belief in communism as a way of achieving a “happy consciousness”)¹⁶.

Iryna Maslova-Lisichkina traced the shaping up of the community traits of “Soviet people” on the example of Kyiv citizens. In her opinion, the new Soviet rite, which had to replace the traditional Ukrainian holidays and traditions, played a significant role in the assimilation of communist values. It was based on the Marxism-Leninism elements as an ideological basis, utilized national symbols (emblem, flag, anthem of the USSR, portraits of Marxism classics), had to be inert. The intensive planting of a new rite during the “stagnation” period was evidenced by the creation of a separate commission on Soviet traditions, holidays and ceremonies at the Council of Ministers of the USSR in 1969 and prosecuting attempts to revive Ukrainian national traditions¹⁷. I. Maslova-Lisichkina’s thoughts were supplemented by an article, written by an Associate Professor of Pereyaslav-Khmelnytskyi State Pedagogical University Vera Demyanenko. It revealed the impact of mass festivals and rituals of the late Soviet era as instruments of outlook militarization of the USSR citizens. “The idealization of military service, exaggerated expectations from the military methods use, assessing the strength and well-being of the nation in terms of military preparedness, the

академія”. *Культурологія*. 2015. Вип. 16. С. 307–309 ; Сокол М. О. Детермінація понять “людина–індивід–особистість” у радянський період. *ScienceRise: Pedagogical Education*. 2017. № 6. С. 46–49.

¹⁶ Демура О. О. Архетипно-міфологічні структури радянської культури: естетичний аналіз : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.08. Київ, 2015. 20 с.

¹⁷ Маслова-Лисичкіна І. А. Масове свято як засіб виховання людини в радянську добу. *Вісник КНУКіМ. Мистецтвознавство*. 2016. Вип. 34. С. 104–110.

domination of the image of a real enemy and anticipation of unrelenting opposition to him” became a part of the public consciousness¹⁸.

Olena Markozova, a sociologist at Kharkiv National Auto-Road University, paid attention to the concept of “success” in post-Stalin society. In her opinion, the USSR power elites shaped up an orientation towards achieving collective success, being necessarily State-sanctioned. However, the “consumer turn” of the late 1950–1970s suggested the new models of success based on material well-being. The phenomenon of “black marketeering” (production and sale of short-supply things) has given rise to new practices, that have evolved into a completed prepared frame of success¹⁹.

A greater part of the publications of Ukrainian scholars are devoted to certain aspects of shaping up the “Soviet citizen” in the territory of the Ukrainian SSR in the 1950s–1980s. The main topics for research were the influence of totalitarian culture on the personality, the role of the mass media and literature in the spread of communist values, the peculiarities of historical memory in the Ukrainian SSR, the struggle of ideology with religious outlook.

Roman Iesipenko’s thesis work showed contradictions of the Ukrainian theater development during the “stagnation” period: a struggle of creativity against formalism, national traditions versus cultural unification, human values against temporary political interests of the ruling top. The author has convincingly shown that the authorities tried to use the theater as a means of educating citizens through repertoire policy, leaving some room for creativity²⁰. Ihor Losiev studied the mutual influences of communist and national values in Russian and Ukrainian cultures. In his opinion, if the RSFSR experienced a confluence of traditional values of Russian society with Soviet ones, then in the Ukrainian case, it was an aggressive suppression in favor of communist ideologemes²¹. The influence of ideology on the cultural sphere of the Ukrainian SSR in the 1960s – 1980s as a factor in the spread of

¹⁸ Дем’яненко В. М. Мілітаризація суспільної свідомості в СРСР. *Література та культура Полісся*. 2016. Вип. 83. С. 117–128.

¹⁹ Маркозова О. О. “Фарца”: фрейм, що ламає стереотипи про радянську людину. *Вісник Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Філософія*. 2016. Вип. 46, ч. 1. С. 60–69 ; Маркозова О. О. Зміни у розумінні життєвого успіху особистості в період перебудови. *Вісник Національного університету “Юридична академія України імені Ярослава Мудрого”*. *Філософія*. 2016. № 1. С. 69–77.

²⁰ Єсипенко Р. М. Роль українського театру у формуванні суспільної свідомості народу в 60–80-ті роки (на матеріалі драматургії країн близького зарубіжжя) : автореф. дис. ... д-ра іст. наук : 17.00.08. Київ, 1994. 32 с. ; Єсипенко Р. М. Інонаціональна драматургія в репертуарі українських театрів (60–80-ті роки ХХ століття). *Мистецтвознавчі записки*. 2014. Вип. 25. С. 154–162 ; Єсипенко Р. М. Розширення тематики і проблематики українського театру: 60–80-ті роки ХХ століття. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтва*. 2014. № 4. С. 164–168.

²¹ Ховайба Н. Ідеологічна складова українського радянського кінематографу середини 1960-х – середини 1980-х років. *Етнічна історія народів Європи*. 2009. Вип. 29. С. 95–99.

“canonical” ideas can be found in the writings of Natalie Hovaiba²³, Markiyan Nestayko²⁴, Mykola Timoshik and Maryna Orieshkyna²⁵.

The importance of the mass media in the formation of mass representations touched the writings of Oksana Pochapskaya (the role of the USSR student periodicals in shaping up the consciousness of the republic citizens)²⁶, Iryna Ivanova (ideological vector of Soviet magazine advertising in Ukraine)²⁷ and Kateryna Yeremieieva (“Perets” magazine in the formation of socio-cultural environment of Soviet Ukraine 1941–1991 years)²⁸.

The intervention of the totalitarian regime in the language practices sphere has attracted the attention of Ukrainian philologists. Natalia Rudnitskaya studied the ideological undernotes of fictional works’ translations in the Ukrainian SSR in the second half of the twentieth century. According to her conclusions, all translated literature was subject to ideological adaptation to bring the fictional work closer to official Soviet discourse²⁹. Oksana Kalinovskaya specified the means of ideologization of the Ukrainian language during the USSR era. They consisted of: invariable ideologized context; transformation of main political terms into ritual, without any specific meaning of the word; use of mythologized metaphors, the predominance of

²² Орешкіна М. О. Вплив ідеологічного фактора та командно-адміністративних методів управління на діяльність бібліотек УРСР у 40–80-і рр. XX ст. : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Луганськ, 2011. 21 с.

²³ Нестайко М. О. Політико-ідеологічний контроль влади за мистецтвознавцями Львова (друга половина 1960-х – перша половина 1980-х рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Львів, 2014. 20 с.

²⁴ Тимошик М. Видавнича справа в Україні за радянської доби (1920–1990): ідеологічний та творчий аспекти. *Вісник Книжкової палати*. 2003. № 9. С. 32–34 ; Тимошик М. Видавнича справа в Україні за Радянської доби (1920–1990): ідеологічний та творчий аспекти: особливості діяльності редактора і видавництва в умовах тоталітарного суспільства. *Вісник Книжкової палати*. 2003. № 10. С. 35–39.

²⁵ Орешкіна М. О. Вплив ідеологічного фактора та командно-адміністративних методів управління на діяльність бібліотек УРСР у 40–80-і рр. XX ст. : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Луганськ, 2011. 21 с.

²⁶ Почапська О. І. Тотальний контроль: особливості використання пропаганди у студентських друкованих періодичних виданнях та її вплив на формування особистості : (за матеріалами газети “Радянський студент”). *Наукові праці Кам’янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2009. Вип. 20. С. 532–535.

²⁷ Іванова І. Радянська рекламна журналістика в Україні: системність та ідеологічні константи. *Вісник Львівського університету. Журналістика*. 2017. Вип. 42. С. 121–125.

²⁸ Сремеева К. Бити сатирою: журнал “Перець” в соціокультурному середовищі Радянської України. Харків : Раритети України, 2018. 197 с.

²⁹ Рудницька Н. М. Маніпулювання ідеологемами у радянському перекладі. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2015. Вип. 51. С. 443–450 ; Рудницька Н. Переклад як засіб формування радянського канону світової літератури: ідеологічний аспект. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство*. 2015. № 3. С. 48–53.

evaluative semantics³⁰. Inna Renchka raised the question on the linguistic reflection of the Soviet identity formation. Based on the analysis of the semantics during Ukrainian SSR period, she figured out that the influence of ideology in the language sphere was manifested primarily in adding evaluative connotation to content-neutral terms. The national was displayed as a regressive, related to past and capitalist system; points of view, alternative to the official ones – as an expression of moral and intellectual decline³¹.

Transformations of historical memory in the post-Stalin Ukrainian SSR are represented in a number of publications by Ukrainian historians. Liubov Krupnyk studied the persecution of attempts to revive the Cossacks legacy within the secretaryship of Valentyn Malanchuk (1972–1979). They were presented as archaic, as repellent for a “modern” man, “equipped” with a communist outlook³². Lyudmila Grinevich’s article by is dedicated to the Holodomor place during 1932–1933 in the official rhetoric of the 1950s–1990s. The researcher states that massacre of Ukrainians by the Stalin regime was an unacceptable topic neither during the Khrushchev’s “thaw”, nor Brezhnev’s “stagnation”, since it could lead the population to conclusions about the nature and goals of Stalin’s system³³. Dmitry Idrisov revealed the impact of ideology on researchers in the humanities and social sciences. The author reproduced the mandatory requirements for academic texts in the Ukrainian SSR and the USSR by reviewing thesis works: reliance on Marxism-Leninism, involvement in the current socio-political situation, the presence of ideological rhetorics³⁴. Vladimir Yurchenko’s article outlines the historical views of the Ukrainian SSR authorities during 1970s – early 1980s.

³⁰ Калиновська О. В. Засоби ідеологізації мовної практики радянського суспільства. *Література та культура Полісся*. Ніжин, 2016. Вип. 83. С. 129–139 ; Калиновська О. В. Ідеологічний простір української мови : (до проблеми семантичної характеристики української мови ХХ століття). *Наукові записки НаУКМА. Філологічні науки*. 2012. Т. 137. С. 24–28 ; Калиновська О. Метафора в українському радянському дискурсі 70-х років ХХ століття. *Наукові записки НаУКМА. Мовознавство*. 2018. Т. 1. С. 88–93.

³¹ Ренчка І. Мовне відображення процесів формування радянської політичної ідентичності. *Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Культурологія*. 2016. Вип. 17. С. 334–337 ; Ренчка І. Вплив радянських ідеологічних настанов на словникове тлумачення назв мистецьких напрямів і течій. *Вісник Черкаського університету. Філологічні науки*. 2016. № 2. С. 78–85.

³² Крупник Л. О. Пам’ять про козацтво – мішень ідеологічної боротьби радянської тоталітарної системи в 70-х роках ХХ століття. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. Запоріжжя, 2005. № 2. С. 15–19.

³³ Гриневич Л. Голод 1932–1933 у публічній культурі пам’яті та суспільній свідомості в Україні. Специфіка радянської політики “примусової амнезії” та її наслідки. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки / голова редкол. С. В. Кульчицький*. Київ, 2007. Вип. 17. С. 389–401.

³⁴ Ідрісов Д. І. Державна ідеологія в дисертаційних працях з історії та відуках на них за радянської доби. *Наукові записки НаУКМА. Історичні науки*. 2012. Т. 130. С. 42–46.

According to his conclusion, the republic establishment considered history as an instrument to serve political needs, requiring the academic community to legitimize national politics in the USSR and provide evidence of the beginning of the “advanced socialism” phase³⁵.

Irina Sklokina revealed the features of the official memory politics of the Nazi occupation during 1943–1985. Considering an example of Kharkiv, the researcher highlighted that an abstract veneration of the memory, related to events of 1941–1943, without reference to specific events, prevailed in Soviet politics. This indicates the intention to start with creating “places of commemoration” to spread Soviet values, but not the “places of memory” with reference to a diverse and problematic occupation experience³⁶.

Studios on the religious history of Ukraine experienced the real “renaissance” (after 1991). Naturally, they could not avoid the question concerning the role of a religious factor in the process of shaping up a “Soviet new man”. Roman Boyko’s thesis work displayed the resistance of Ukrainian Greek Catholics to Soviet authorities during 1946–1989. The author proved that UGCC underground activities turned out to be a powerful factor in the preservation of national and religious identity in Western Ukraine in the late Soviet period³⁷. Peter Bondarchuk recreated a comprehensive picture of the religious consciousness of the Ukrainian SSR citizens in the 1940s–1980s. In his opinion, the atheistic policy of the Soviet authorities led to the displacement on the periphery of the public consciousness and decreasing the influence of religious ideas. Basically, the role of the “higher power” was taken over by the belief in communism in a distorted late Soviet interpretation³⁸. The author got the point across of this process with an exact

³⁵ Юрченко В. В. Політика, ідеологія та офіційне бачення історичного минулого партійним керівництвом УРСР початку 1970-х – середини 1980-х років. *Гілея: науковий вісник*. 2013. № 77. С. 113–118.

³⁶ Склокіна І. Є. Пам’ять про Другу світову війну та нацистську окупацію України в повсякденних практиках радянського суспільства (1953–1985). *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Історія*. 2011. № 982, вип. 44. С. 199–220 ; Склокіна І. Є. Політика пам’яті про нацистську окупацію в радянських музеях : (приклад Харківського державного історичного музею, 1943–1953 рр.). *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки*. 2012. № 1006, вип. 15. С. 96–104 ; Склокіна І. Є. Перетворення матеріального простору як чинник політики пам’яті про нацистську окупацію Харківщини (1943–1953 рр.). *Національна та історична пам’ять*. 2013. Вип. 6. С. 174–186 ; Склокіна І. Є. Офіційна радянська політика пам’яті про нацистську окупацію України (за матеріалами Харківської області), 1943–1985 рр. : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Київ, 2014. 23 с.

³⁷ Бойко Р. Ю. Особливості протидії українських греко-католиків релігійній політиці радянської влади у 1946–1989 рр. : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 09.00.11. Острогоз, 2011. 20 с.

³⁸ Бондарчук П. М. Релігійна свідомість віруючих УРСР (1940–1980-і роки): повсякденні прояви, трансформації. Київ : Інститут історії України НАНУ, 2012. 322 с.

formula: “profanation of the sacred and sacralization of the profane”³⁹. His findings resonate with thoughts of Donetsk scientist Vladimir Gurzha, who established the directions of Soviet reality ritualization: 1) anti-religious propaganda and believers persecution; 2) replacement of church holidays with secular ones, filling of traditional rites with new meanings; 3) sacralization of the “Vozhd” (Great leader) figure and his burial place; 4) definition of “sacred” places, formulation of Soviet life postulates (tribunes of the party congress, the square close to the Lenin statue)⁴⁰.

Works on transformations of consciousness of certain social groups and institutions during the post-Stalin era form a great part of scientific studios in the Ukrainian discourse of “homo sovieticus”. Olexander Dodonov’s doctoral thesis (2001) showed the real workers’ attitude to the Soviet reality of 1961–1991. In the author’s opinion, the CPSU was a party of the party-state nomenclature, not the working class, and the USSR proletarians were well aware of this fact⁴¹. Similar theses are substantiated in Victoria Kontsur’s work, dedicated to the role of trade unions in the ideology of the Ukrainian SSR population during the “thaw” era. The author described in detail the propagandistic errands performance by the trade union organizations received from CPSU, thus serving as a politicization instrument of industrial and social relations⁴². Mariia Kahalna outlined the role of teachers in spreading communist values. In her opinion, the Soviet authorities created a system of political and ideological control over pedagogical workers. High levels of education and public authority have condemned teachers to actively engage in party propaganda⁴³. The works of Natalia Tararak, Svetlana Sechka and Lyudmila Sokurianska raised the question of the values among the Ukrainian SSR students in the 1950s-1980s. According to their findings, student youth was in the focus of ideologists. However, it is too early to talk about the total “communization” of people with higher education. Ideological brainwashing couldn’t erase the intellectual development and self-organization of youth⁴⁴.

³⁹ Бондарчук П. Функціонування елементів радянської ідеології як квазірелігійних: сакралізація профанного. *Україна ХХ століття: культура, ідеологія, політика*. 2016. Вип. 21. С. 136.

⁴⁰ Гуржи В. Релігійні мотиви смислового ядра радянської ідентичності. *Схід*. 2017. № 6. С. 84–90.

⁴¹ Додонов О. Ф. Участь робітників у політичному житті СРСР. 1961–1991 рр. : автореф. дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.02. Дніпропетровськ, 2001. 31 с.

⁴² Концур В. В. Профспілки України в системі ідеологізації суспільства (1956–1964 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Донецьк, 2006. 20 с.

⁴³ Кагальна М. В. Вплив політичної та ідеологічної системи на повсякденне життя вчителів УРСР (друга половина 1950-х – перша половина 1960-х рр.). *Гілея: науковий вісник*. 2015. № 96. С. 113–117.

⁴⁴ Тарарак Н. Процес формування “ціннісних орієнтацій” студентів вищих навчальних закладів мистецького профілю України радянського періоду. *Збірник наукових праць*

CONCLUSIONS

Thus, the Ukrainian academic discourse of the “new man” touched upon both the peculiarities of the implementation of the “homo sovieticus” project in the Ukrainian SSR in the 1950s – 1980s, as well as the common consciousness features transformed by communist ideology. Questions about the cultural environment of the “Soviet citizen”, the role of the mass media and literature in the spread of the communist ideology values, changes in historical memory and religious consciousness in the Ukrainian SSR were covered in detail. Characteristic features of Ukrainian discourse against the background of others were the consideration of regional and social versions of shaping the “ideal Soviet citizen”, the practical absence of communist apologetics, and a general consensus on the forced nature of the CPSU’s values. This makes it possible to talk about the ideological similarity of the Ukrainian and Central European intellectual communities. Further logic of the national discourse evolution requires the synthesis of a holistic picture of the formation of the communist personality in Ukrainian society in the 1950–1980.

SUMMARY

The section is devoted to the analysis of contemporary Ukrainian historiography on the construction of the “Soviet man”. The analysis of academic discourses has shown considerable interest in the phenomenon of “homo sovieticus”, which has been converted into an array of scientific works. At the same time, against the background of a large number of generalizing studies, insufficient study of the features of designing a “New person” in post-Stalin Ukraine is drawing attention to itself. The Ukrainian historiography has drawn attention to regional and social versions of constructing the “ideal Soviet citizen”. Unlike Russian, it is almost completely devoid of communist apologetics and affirms the coercive nature of the CPSU’s values.

REFERENCES

1. Брегеда М. Суспільно-політичні настрої української інтелігенції після XX з’їзду КПРС. *Наукові записки ВДПУ імені М. Коцюбинського. Історія*. Вінниця, 2006. Вип. 11. С. 275–279.

Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини. 2015. Ч. 1. С. 346–354 ; Сечка С. В. Соціалізація молоді в студентських громадських організаціях та об’єднаннях (60–80-ті роки XX століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Слов’янськ, 2016. 20 с. ; Сокур’янська Л. Г. Динаміка ціннісних орієнтацій студентської та шкільної молоді України: від цінностей радянських до європейських. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи*. 2016. Вип. 37. С. 213–221.

2. Брегеда М. Оцінка населенням Наддніпрянщини доповіді М. Хрущова “Про культ особи та його наслідки” на XX з’їзді КПРС. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: наукові записки РДГУ*. Рівне, 2006. Вип. 10. С. 40–44.

3. Брегеда М. Особливості суспільної свідомості населення радянської України після смерті Й. Сталіна. *Історична пам’ять*. Полтава, 2006. №2. С. 97–104.

4. Брегеда М. Ставлення українського населення до курсу на соціальну переорієнтацію економіки держави (1953 рік). *Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету*. Запоріжжя, 2006. Вип. 20. С. 257–262.

5. Брегеда М. Ставлення населення радянської України до усунення М. Хрущова від влади. *Емінак*. 2007. №1. С. 61–67.

6. Брегеда М. Ставлення населення Української РСР до процесу десталінізації (1953–1964 роки) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Миколаїв, 2009. 20 с.

7. Брегеда М. В. Процес десталінізації і суспільні настрої українського населення у 1953–1964 рр. : монографія. Миколаїв : Іліон, 2010. 186 с.

8. Землюк В. П. Політична ідентичність в Україні в період кризи “розвинутого соціалізму” і здобуття державної незалежності : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Київ, 2007.

9. Землюк В. Соціально-економічні чинники трансформації політичної ідентичності в Україні в роки “перебудови”. *Гілея: науковий вісник*. 2007. Вип. 9. С. 175–186.

10. Землюк В. Особливості політичної свідомості українського суспільства (1985–1991 рр.). *Вісник Прикарпатського університету. Політологія*. Івано-Франківськ, 1995. Вип. 2–3. С. 13–18.

11. Землюк В. П. Політична ідентичність в Україні в період кризи “розвинутого соціалізму” і здобуття державної незалежності : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Київ, 2007.

12. Швидкий В. Подія як фактор впливу на поведінку та свідомість громадян в Україні (1953 р.). *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика*. Київ, 2011. Вип. 16. С. 83–98.

13. Швидкий В. Подія як фактор впливу на поведінку та свідомість громадян в Україні (1953 р.). *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика*. Київ, 2012. Вип. 17. С. 167–185.

14. Колісник Ю. В. Формування суспільної свідомості журнальною періодикою УРСР (1950–1980 рр.) : монографія. Черкаси : ПП Чабаненко, 2008. 290 с.

15. Колісник Ю. Дитячо-юнацька преса УРСР та її роль у формуванні суспільної свідомості. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. 2011. Вип. 1. С. 75–84.

16. Колісник Ю. В. Журнальна періодика УРСР (1950–1980 рр.) у формуванні суспільної свідомості : автореф. дис. ... д-ра наук із соц. комунікацій : 27.00.04. Київ, 2013. 36 с.

17. Колісник Ю. Маніпулятивний вплив журнальної періодики УРСР на свідомість громадян. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. 2015. Вип. 5. С. 278–295.

18. Гордіна Н. Реакція населення УРСР на політику керівництва СРСР щодо активізації “людського фактору” (квітень 1985–1986 рр.) *Науковий вісник Чернівецького університету. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини*. 2010. Вип. 514–515. С. 202–205.

19. Гордіна Н. Вплив політики гласності на формування настроїв населення УРСР (1986–1991). *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Історія*. 2010. Вип. 100. С. 6–10.

20. Гордіна Н. О. Суспільно-політичні настрої населення УРСР в умовах “перебудови” (1985–1991 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Київ, 2012. 15 с.

21. Стяжкіна О. В. Людина в радянській провінції : освоєння (від)мови. Донецьк : НОУЛІДЖ, 2013. 295 с.

22. Молдавська Т. Радянська ідентичність та її вплив на формування сучасних суспільних стереотипів людей похилого віку : (за матеріалами усно історичних джерел Півдня України). *Наукові записки [Національного університету “Острозька академія”]. Культурологія*. 2013. Вип. 12, ч. 2. С. 38–48.

23. Кіндрачук Н. М. Протистояння радянської та української національної ідентичності в період створення і впровадження нової радянської обрядовості (60–70-ті рр. ХХ ст.). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя, 2015. Вип. 44, т. 1. С. 273–276.

24. Кіндрачук Н. М. Радянські засоби масової інформації як ідеологічне знаряддя руйнації національної ідентичності українців: кінець 50-х–70-ті рр. ХХ ст. *Література та культура Полісся*. Ніжин, 2016. Вип. 83. С. 90–97

25. Кіндрачук Н. М. Непримиренність радянської ідеології з українською національною ідеєю в історичній науці УРСР протягом 60-х–70-х рр. ХХ ст. *Інтелігенція і влада : зб. наук. пр.* Одеса, 2016. Вип. 34. С. 111–122.

26. Кіндрачук Н. М. Боротьба радянської влади з ідеологією “українського буржуазного націоналізму” в історичній науці УРСР

протягом 70-х рр. ХХ ст. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя, 2016. Вип. 46. С. 282–285.

27. Мухіна І. Г. Вплив освіти та культури на формування радянського менталітету. *Вісник Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Філософія*. 2012. Вип. 38. С. 143–149.

28. Мухіна І. Г. Ціннісні домінанти радянського освітньо-культурного простору : монографія. Харків : Майдан, 2013. 365 с.

29. Мухіна І. Г. Ціннісні аспекти радянського освітньо-культурного простору: актуальність дослідження. *Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого. Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2014. №3. С. 70–76

30. Мухіна І. Г. Експлікація радянського освітньо-культурного простору: об'єкти та елементи дослідження. URL: <http://journals.urau.ua/index.php/2312-1947/article/download/28021/24986>.

31. Левченко О. Г. Масова свідомість і художня культура. Динаміка взаємодії у тексті радянської культури (за матеріалами театру і кіно) : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.04. Київ, 2003. 19 с.

32. Столяр М. Б. Сміхова культура тоталітарного суспільства: сутність, форми, механізми дії (на прикладі радянських культурних практик) : автореф. дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.04. Харків, 2013. 33 с.

33. Столяр М. Радянська сміхова культура як форма моральнісного протистояння тоталітаризму. *Гілея: науковий вісник*. 2013. №73. С. 266–268.

34. Пенькова О. Б. Традиції, свята та обрядовість населення Східної України в 1960-ті – середині 1980-х рр.: державна політика й повсякденне життя : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Донецьк, 2006. 20 с.

35. Тевікова О. В. Обрядовість населення України періоду хрущовської “відлиги” (1953–1964 рр.). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя, 2012. Вип. 34. С. 101–105.

36. Невмержицька О. Соціалізм і аксіологічне становлення особистості. *Педагогічний дискурс*. 2014. Вип. 16. С. 129–134.

37. Залужна А. Людяновимірність культури у філософському дискурсі “пізнього радянського марксизму”. *Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Культурологія*. 2015. Вип. 16. С. 307–309.

38. Сокол М. О. Детермінація понять “людина–індивід–особистість” у радянський період. *ScienceRise: Pedagogical Education*. 2017. № 6. С. 46–49.

39. Демура О. О. Архетипно-міфологічні структури радянської культури: естетичний аналіз : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.08. Київ, 2015. 20 с.

40. Маслова-Лисичкіна І. А. Масове свято як засіб виховання людини в радянську добу. *Вісник КНУКіМ. Мистецтвознавство*. 2016. Вип. 34. С. 104–110.

41. Дем'яненко В. М. Мілітаризація суспільної свідомості в СРСР. *Література та культура Полісся*. 2016. Вип. 83. С. 117–128.

42. Маркозова О. О. “Фарца”: фрейм, що ламає стереотипи про радянську людину. *Вісник Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Філософія*. 2016. Вип. 46, ч. 1. С. 60–69

43. Маркозова О. О. Зміни у розумінні життєвого успіху особистості в період перебудови. *Вісник Національного університету “Юридична академія України імені Ярослава Мудрого”. Філософія*. 2016. №1. С. 69–77.

44. Єсипенко Р. М. Роль українського театру у формуванні суспільної свідомості народу в 60–80-ті роки (на матеріалі драматургії країн близького зарубіжжя) : автореф. дис. ... д-ра іст. наук : 17.00.08. Київ, 1994. 32 с.

45. Єсипенко Р. М. Інонаціональна драматургія в репертуарі українських театрів (60–80-ті роки ХХ століття). *Мистецтвознавчі записки*. 2014. Вип. 25. С. 154–162.

46. Єсипенко Р. М. Розширення тематики і проблематики українського театру: 60–80-ті роки ХХ століття. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2014. №4. С. 164–168.

47. Ховайба Н. Ідеологічна складова українського радянського кінематографу середини 1960-х – середини 1980-х років. *Етнічна історія народів Європи*. 2009. Вип. 29. С. 95–99.

48. Орешкіна М. О. Вплив ідеологічного фактора та командно-адміністративних методів управління на діяльність бібліотек УРСР у 40–80-і рр. ХХ ст. : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Луганськ, 2011. 21 с.

49. Нестайко М. О. Політико-ідеологічний контроль влади за мистецтвознавцями Львова (друга половина 1960-х – перша половина 1980-х рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Львів, 2014. 20 с.

50. Тимошик М. Видавнича справа в Україні за радянської доби (1920–1990): ідеологічний та творчий аспекти. *Вісник Книжкової палати*. 2003. № 9. С. 32–34.

51. Тимошик М. Видавнича справа в Україні за Радянської доби (1920–1990): ідеологічний та творчий аспекти: особливості діяльності

редактора і видавництва в умовах тоталітарного суспільства. *Вісник Книжкової палати*. 2003. №10. С. 35–39.

52. Орешкіна М. О. Вплив ідеологічного фактора та командно-адміністративних методів управління на діяльність бібліотек УРСР у 40–80-і рр. XX ст. : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Луганськ, 2011. 21 с.

53. Почапська О. І. Тотальний контроль: особливості використання пропаганди у студентських друкованих періодичних виданнях та її вплив на формування особистості : (за матеріалами газети “Радянський студент”). *Наукові праці Кам’янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2009. Вип. 20. С. 532–535.

54. Іванова І. Радянська рекламна журналістика в Україні: системність та ідеологічні константи. *Вісник Львівського університету. Журналістика*. 2017. Вип. 42. С. 121–125.

55. Єремєєва К. Бити сатирою: журнал “Перець” в соціокультурному середовищі Радянської України. Харків : Раритети України, 2018. 197 с.

56. Рудницька Н. М. Маніпулювання ідеологемами у радянському перекладі. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2015. Вип. 51. С. 443–450

57. Рудницька Н. Переклад як засіб формування радянського канону світової літератури: ідеологічний аспект. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство*. 2015. № 3. С. 48–53.

58. Калиновська О. В. Засоби ідеологізації мовної практики радянського суспільства. *Література та культура Полісся*. Ніжин, 2016. Вип. 83. С. 129–139.

59. Калиновська О. В. Ідеологічний простір української мови : (до проблеми семантичної характеристики української мови XX століття). *Наукові записки НаУКМА. Філологічні науки*. 2012. Т. 137. С. 24–28.

60. Калиновська О. Метафора в українському радянському дискурсі 70-х років XX століття. *Наукові записки НаУКМА. Мовознавство*. 2018. Т. 1. С. 88–93.

61. Ренчка І. Мовне відображення процесів формування радянської політичної ідентичності. *Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Культурологія*. 2016. Вип. 17. С. 334–337.

62. Ренчка І. Вплив радянських ідеологічних настанов на словникове тлумачення назв мистецьких напрямів і течій. *Вісник Черкаського університету. Філологічні науки*. 2016. № 2. С. 78–85.

63. Крушник Л. О. Пам’ять про козацтво – мішень ідеологічної боротьби радянської тоталітарної системи в 70-х роках XX століття.

Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. Запоріжжя, 2005. №2. С. 15–19.

64. Гриневич Л. Голод 1932–1933 у публічній культурі пам'яті та суспільній свідомості в Україні. Специфіка радянської політики “примусової амнезії” та її наслідки. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки* / голова редкол. С. В. Кульчицький. Київ, 2007. Вип. 17. С. 389–401.

65. Ідрісов Д. І. Державна ідеологія в дисертаційних працях з історії та відгуках на них за радянської доби. *Наукові записки НаУКМА. Історичні науки.* 2012. Т. 130. С. 42–46.

66. Юрченко В. В. Політика, ідеологія та офіційне бачення історичного минулого партійним керівництвом УРСР початку 1970-х – середини 1980-х років. *Гілея: науковий вісник.* 2013. №77. С. 113–118.

67. Склокіна І. Є. Пам'ять про Другу світову війну та нацистську окупацію України в повсякденних практиках радянського суспільства (1953–1985). *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Історія.* 2011. №982, вип. 44. С. 199–220.

68. Склокіна І. Є. Політика пам'яті про нацистську окупацію в радянських музеях : (приклад Харківського державного історичного музею, 1943–1953 рр.). *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки.* 2012. №1006, вип. 15. С. 96–104.

69. Склокіна І. Є. Перетворення матеріального простору як чинник політики пам'яті про нацистську окупацію Харківщини (1943–1953 рр.). *Національна та історична пам'ять.* 2013. Вип. 6. С. 174–186.

70. Склокіна І. Є. Офіційна радянська політика пам'яті про нацистську окупацію України (за матеріалами Харківської області), 1943–1985 рр. : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Київ, 2014. 23 с.

71. Бойко Р. Ю. Особливості протидії українських греко-католиків релігійній політиці радянської влади у 1946–1989 рр. : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 09.00.11. Острог, 2011. 20 с.

72. Бондарчук П. М. Релігійна свідомість віруючих УРСР (1940–1980-і роки): повсякденні прояви, трансформації. Київ : Інститут історії України НАНУ, 2012. 322 с.

73. Бондарчук П. Функціонування елементів радянської ідеології як квазірелігійних: сакралізація профанного. *Україна ХХ століття: культура, ідеологія, політика.* 2016. Вип. 21. С. 136.

74. Гуржи В. Релігійні мотиви смислового ядра радянської ідентичності. *Схід.* 2017. №6. С. 84–90.

75. Додонов О. Ф. Участь робітників у політичному житті СРСР. 1961–1991 рр. : автореф. дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.02. Дніпропетровськ, 2001. 31 с.

76. Концур В. В. Профспілки України в системі ідеологізації суспільства (1956–1964 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Донецьк, 2006. 20 с.

77. Кагальна М. В. Вплив політичної та ідеологічної системи на повсякденне життя вчителів УРСР (друга половина 1950-х – перша половина 1960-х рр.). *Гілея: науковий вісник*. 2015. №96. С. 113–117.

78. Тарарак Н. Процес формування “ціннісних орієнтацій” студентів вищих навчальних закладів мистецького профілю України радянського періоду. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини*. 2015. Ч. 1. С. 346–354.

79. Сечка С. В. Соціалізація молоді в студентських громадських організаціях та об’єднаннях (60–80-ті роки ХХ століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Слов’янськ, 2016. 20 с.

80. Сокурянська Л. Г. Динаміка ціннісних орієнтацій студентської та шкільної молоді України: від цінностей радянських до європейських. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи*. 2016. Вип. 37. С. 213–221.

Information about the author:

Kahanov Yu. O.,

Doctor of Historical Sciences, Associate Professor,
Vice-Rector for Scientific and Academic Affairs,
Zaporizhzhia National University
66, Zhikovskogo str., Zaporizhzhia, 69063, Ukraine